

Het Vijfde Seizoen

De Atlas
van
Wanen

Ingmar Heytze - gedichten

Anouk Prins - fotografie

Peter van der Horst - schilderijen

Ik ben toch
niet gek.

HET VIJFDE SEIZOEN

De Atlas
van
Wanen

Ingmar Heytze - gedichten

Anouk Prins - fotografie

Peter van der Horst - schilderijen

juni-juli 2011

Teksten © 2011 Ingmar Heytze
Schilderijen © 2011 Peter van der Horst
Vormgeving en fotografie Anouk Prins
www.ingmarheyitze.nl
www.anoukprins.nl
www.atlasvanwanen.nl

VOORWOORD

Sedert de oprichting van kunstenaarsverblijf Het Vijfde Seizoen hebben meer dan vijftig kunstenaars een korter of langer durend seizoen doorgebracht in een paviljoen dat is ingericht als woning en atelier. Het pand is een opvallend, wat hoger gelegen gebouw aan de rand van de bossen achter op het terrein van de Willem Arntsz Hoeve, onderdeel van GGZ Altrecht.

Door elk seizoen een andere kunstenaar uit te nodigen om op het terrein van de instelling te wonen en samen met de cliënten een kunstproject te maken, wordt de maatschappij dichter bij de wereld van de psychiatrie gebracht. Het blijkt een inspirerende plek waar het verblijf tot extreme projecten en ideeën kan leiden.

Er wordt een aantal uitgangspunten in acht genomen bij de keuze voor kunstenaars die een periode in het Vijfde Seizoen verblijven. Naast kwaliteit van het werk is het essentieel op welke wijze de kunstenaar affiniteit heeft met de problematiek van de psychiatrie. De vraag is ook of de kunstenaar behoefte heeft om de confrontatie of samenwerking met de cliënten en medewerkers van de instelling aan te gaan.

Naast de overwegingen voor de keuze van een kunstenaar wordt ook getracht in het jaarschema van de seizoenen een diversiteit aan disciplines van kunst te brengen. Een voorbeeld daarvan is de uitnodiging aan Ingmar Heytze om als schrijver/dichter een project te gaan doen. Samen met zijn partner Anouk Prins en hun gast Peter van der Horst hebben zij dit vormgegeven met *De atlas van wanen*.

Hoewel Ingmar van huis uit geen beeldend kunstenaar is heeft hij furore gemaakt als huisfilosoof bij het Centraal Museum met diverse kunstconcepten. De periode dat Ingmar samen met Anouk en Peter in het Vijfde Seizoen verbleef, kenmerkt zich door een intelligente benadering van het onderzoeken van de grenzen van de wanen. Dat resulteerde in een hevig verblijf waarin muziek, gedichten, beeld en geluid een grote rol speelden.

In dit verblijf wordt duidelijk hoe de confrontatie met de instelling en de bewoners vorm krijgt en hoe die uiteindelijk gepresenteerd wordt in deze publicatie. Het nodigt ons uit de “Wereld van Wanen” van Ingmar te blijven volgen.

Roxanne Vernimmen

INLEIDING

*Toen bracht mijn gids mij in een stillen tuin,
Met donkre lanen, kronklend over 't gras,
En bloemen bloeiden tusschen 't struikgewas,
En gouden vruchten sierden kruin bij kruin.*
Hélène Swarth, *Waan*

Het Vijfde Seizoen is een glazen paleis van stilte dat zweeft tussen de bomen. Ik heb er ruim zeven weken gewerkt aan de noordwestkant, op alle mogelijke momenten van de dag en nacht, met mijn rug naar de wereld, één oog op mijn beeldscherm en één oog op het bos, waaruit overdag tientallen soorten vogels tevoorschijn kwamen om te kijken wat ik aan het doen was. 's Nachts joeg de bosuil door de stilte rondom het huis en kwamen lichtdronken nachtvlinders in alle soorten en maten tegen de ruiten fladderen met als enige wens om te worden verteerd door het vuur van mijn bureaulamp.

Intussen zat ik te lezen over alle mogelijke psychiatrische stoornissen en te schrijven aan *De atlas van wanen*, een dichtbundel die uitsluitend over de mooiste en meest verschrikkelijke wanen zal gaan. Het prille begin van deze bundel vindt u verderop in deze publicatie.

Ik kan niet zeggen dat ik speciaal naar Het Vijfde Seizoen ben gekomen op zoek naar waanlijders om verhalen te oogsten voor gedichten. Ik geloof niet dat ik daar zelf prijs op zou stellen als ik gehospitaliseerd was. Bovendien woon ik in de binnenstad van Utrecht, in het hart van een pentagram van hostels, psychiatrische poliklinieken en distributiecentra voor methadon en heroïne. Zodoende kom ik in Utrecht binnen het uur meer patiënten tegen dan in een week tussen de paviljoens achter Het Vijfde Seizoen. Voor mij lagen de uitdagingen elders. Twee maanden buiten de stad wonen, bijvoorbeeld, was iets dat ik nog nooit van mijn leven had gedaan. Een van de andere redenen dat ik heb toegezegd, is dat ik van kindsbeen af gefascineerd ben door psychiatrische inrichtingen, omdat mijn moeder ruim zestig jaar geleden leerling-verpleegster is geweest in het Willem Arntsz huis in Utrecht. Voor het boek *Het Willem Arntszhuis 1461-2008* schreef ik vier gedichten over de tijd dat mijn moeder in verpleegstersuniform door die enorme, letterlijk Middeleeuwse inrichting liep. De eerste gaat zo:

LOOPWACHT

Juffrouw Van der Neut bestiert het zusterhuis en naait enorme roze onderbroeken. Het heelal past makkelijk

in mijn hoofd, daar gaat het helemaal niet om, vertelt u mij nu eerst maar eens: waar blijven de details? vraagt

iemand in de isoleer, al dagen. Traag glijdt de nacht als een papierboek door het orgel van het carillon.

Mijn moeder loopt wacht in een inktzwart gesticht. Aan haar riem hangt een fluit die niet ver draagt.

Voor en achter haar is alles donker, dicht. Ze heeft een bos met sleutels voor de gangen en het licht,

er is een afgesleten looper voor de deur van elke cel. Ze is bang. Het zijn de sleutels van de hemel en de hel.

Toen me gevraagd werd om naar Het Vijfde Seizoen te komen, begreep ik onmiddellijk dat ik een paviljoen zou mogen bewonen dat in zijn huidige vorm nog niet eens bestond toen mijn moeder de krankzinnigenzorg alweer achter zich had gelaten. Dit was een buitenkans die nooit meer terug zou komen.

Menno Wigman, tot nog toe de enige dichter die me voorging in de lange lijst van kunstenaars die hier een seizoen leefden en werkten, bracht hier eind 2005 drie winterse maanden door. Tegen het einde van zijn verblijf noteert hij in zijn boek *Het gesticht*: 'moe van kranten, onverschillig voor roddels, bang voor bezoek, onmachtig een boek uit te lezen, te afgemat om jezelf nog een hand te kunnen geven. Wat zou ik er niet voor geven om drie maanden achtereen te kunnen slapen om daarna als een jongen van zestien wakker te worden, mateloos nieuwsgierig naar feesten, meisjes, boeken en muziek, alles nieuw, alles voor het eerst. *Ik waak en ben geworden als eene eenzame musch op het dak.*'

Dat mocht mij niet overkomen. Ik hamerde op een verblijf in de zomer, als het in plaats van vier uur licht maar vijf uur werkelijk donker

is, en vond mijn vriendin Anouk bereid om mee te gaan. Dat was wel mogelijk, maar dan kon het verblijf maar twee maanden duren, omdat er nog een kunstenaar was die een afgebroken verblijf kwam afmaken. Aldus geschiedde. Anouk en ik werden bovendien acht dinsdagen lang versterkt door huisvriend en beeldend kunstenaar Peter van der Horst, die we hadden uitgenodigd om op locatie mee te komen schilderen met *De atlas van wanen*.

Elke dinsdagochtend banjerde hij, gewapend met twee plastic tassen vol schildersdoeken, van station Den Dolder naar Het Vijfde Seizoen. Peter gebruikt voor het transport van zijn spullen al jaren tassen van de Mediamarkt. ‘Er passen acht doeken tegelijk in, dat is een tentoonstelling op zich,’ aldus Peter. Op deze tassen staat, eveneens al jaren, de slogan ‘Ik ben toch niet gek.’ De eerste patiënt die hem ermee zag lopen riep: ‘Die tas is van mij!’ en ‘Ik koop hem van je! Vijftig euro, ongezien!’

Binnen twee weken omhelsden onze projecten elkaar; Peter verwerkte begrippen als ‘Waan’, ‘Othello’ en ‘Show’ tot schilderijen, ik wisselde met hem van gedachten over de inzichten die ik uit mijn leeswerk had gehaald. Samen met Anouk verkenden we het terrein en ontdekten om de hoek een kraakpand vol jonge kunstenaars en houtkachels. We bezochten een concert van patiënten en hoorden Mustafa ruisend spelen op zijn Oceandrum, waarin volgens hem de Noordzee zit. Ik sprak op een bankje af met Saskia die eerst een schilderij wilde komen maken, maar eigenlijk een man zoekt. Ik slaagde er niet in om die voor haar te vinden, maar schreef wel het gedicht *Testpiloot* voor haar. In Sylvia Borin, het paviljoen van Cultuurtechniek en tevens plantsoenendienst, leerde ik van Otto en zijn jongens veel over de geschiedenis van het terrein – over hoe het is geweest, en vooral over waar het de komende tijd naartoe gaat. Inburgeren is een te groot woord, maar voor een dichter die liefst ’s ochtends vroeg en ’s avonds laat werkt en daardoor grote delen van de dag in halfslaap doorbrengt, heb ik hier nog aardig wat mensen ontmoet.

‘Een waan,’ aldus de derde editie van het *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* uit 1987, ‘is een onjuiste overtuiging, gebaseerd op een foutieve gevolgtrekking over een externe gebeurtenis, waaraan sterk wordt vastgehouden, ondanks wat anderen zeggen en ondanks bewijs van de onjuistheid ervan. Voorts is het geen

deel van de religie, cultuur of subcultuur van de persoon.’

Met wanen kan het grofweg vier kanten op: ze kunnen bizar of niet-bizar zijn, en ze kunnen de werkelijkheid verdringen of niet. Een niet-bizarre waan kan op zichzelf mogelijk zijn (‘De geheime dienst luistert mijn telefoon af’), een bizarre waan niet (‘Alle bomen zijn antennes en de blaadjes microfoons’). Daarbij kan een patiënt met een uitgekristalliseerde waan ofwel leven in de werkelijkheid, met behoud van waan, of verdwijnen in een waanwereld waarin de realiteit geen al te grote rol meer speelt.

Na een hoop onderzoek via Internet, de grootste waanfabriek van deze planeet, kwam ik tot een lijst van bijna vijftig wanen, vaak met de prachtigste namen: Capgras, Cotard, Kraepelin, De Clérambault, Ekborn, Fregoli... Ik kreeg de indruk dat zulke namen meer tot de psychiatrische folklore behoren dan dat ze erg belangrijk of instrumenteel zijn. Bij de meeste specifieke wanen maakt het niet zoveel uit of de patiënt nu bezig is met marsmannetjes, bosgeesten of sprekende bakstenen – de achterliggende defecten zijn hetzelfde.

Wanen zijn in feite de meeste uitgebreide symptomen die er bestaan. Daarbij gaan ze met de mode mee: wanen ontstaan, gedijen een bepaalde tijd in de geschiedenis en verdwijnen weer. Glaswaan, de overtuiging dat men van glas is en aan stukken kan worden gestoten, kwam eeuwenlang geregeld voor, maar is inmiddels nagenoeg uitgestorven. Aan de andere kant is het nog maar een paar jaar geleden dat de Truman Show Delusion, genoemd naar een film waarin een man ontdekt dat hij al zijn leven lang in een televisiesoap leeft, werd geboren. Het mooiste voorbeeld van een anti-waan werd geleverd door Martha Elizabeth Beall Mitchell (1918-1976) die de Watergate-affaire aan het licht bracht, na lange tijd door vriend en vijand voor gek te zijn versleten. In de psychologie treedt het Martha Mitchell-effect op wanneer een behandelaar werkelijke gebeurtenissen uit het leven van de patiënt beschouwt als waanvoorstellingen en op basis daarvan een verkeerde diagnose stelt.

Zo zat ik week na week met plezier te lezen en te schrijven, terwijl Peter elke dinsdag in noodtempo een indrukwekkende hoeveelheid nieuwe doeken vervaardigde. Ik maakte dag en nacht foto’s van de omgeving en opnames van geluiden in en om het huis – dat

laatste was vreemd genoeg nog nooit gedaan, terwijl het hele huis vol zit met bijzondere geluiden en er tientallen soorten vogels gewoon voor de deur zitten te zingen. Dit terrein ligt al jaren onder het vergrootglas van projectontwikkelaars en maquettebouwers. Als Het Vijfde Seizoen in zijn huidige vorm ooit zou verdwijnen, weet straks niemand meer hoe de deurbel klonk, de telefoon, het tikken van de verwarming, het knippen van de verlichting, het geloei van het testalarm op elke eerste maandag van de maand – de alarmpaal staat hier slechts tweehonderd meter vandaan, dus de sirene heeft ongeveer het volume van een Metallica-concert. En dan heb ik het nog niet eens over de rest van het terrein: het fonteintje in paviljoen Carré en de kikkers in de vijver (die mijn komst telepatisch leken te kunnen detecteren en alleen kwaakten op momenten dat ik geen recorder bij me had). Het grootste verschil met mijn huis in Utrecht is de oorverdovende stilte, die ik graag mee zou nemen. Maar stilte is een afwezigheid. Door het dagelijks vastleggen van de mooiste geluiden die hier de stilte doorbreken, hoop ik mij die stilte in elk geval te kunnen herinneren als ik weer thuis ben.

Uiteraard was het ook de bedoeling om iets met patiënten te doen. Dat gedeelte van mijn verblijf heb ik onderschat, vooral omdat ik vooraf nauwelijks een voorstelling had van hoe de meeste bewoners er aan toe zijn. Ik heb een hoop mensen gesproken in deze maanden, zowel patiënten, personeel als bezoekers, maar eigenlijk heb ik niemand getroffen waar ik als dichter veel mee aan kon, en de enige werkelijk gelukkige mens die ik hier heb ontmoet was Mustafa met zijn Noordzeetrommel. We zaten hier in het lichtste en warmste seizoen van het jaar, maar zelfs in die maanden hing de melancholie en ingekeerdheid als rook tussen de bomen. Ons gedeelte van het terrein was het grootste deel van de tijd bijna uitgestorven, en krap twee maanden blijkt erg kort om een band op te bouwen met deze omgeving.

Een verblijf op het terrein van een inrichting kan confronterend zijn. Dat komt niet eens zozeer omdat je tussen gestoorde mensen leeft, maar door de stilte en het gebrek aan communicatie met wie dan ook. Het Vijfde Seizoen, ooit een bezigheidstherapie-ruimte voor onrustige mannen en vrouwen die is gebouwd op het voormalige kolenhok van het terrein, is de volmaakte vrijplaats in ruimte en tijd. Je komt hier tot jezelf, maar je komt jezelf ook tegen, met alle minder leuke kanten van

dien. Gegeven de keuze had ik achteraf niet alles hoeven te weten van wat er in me huist als ik de afleiding van een druk bestaan in de binnenstad mis. Zo leeft er iemand in mij die hier zo snel mogelijk weg wil om terug te gaan naar het leven dat ik ken in de stad waar ze weten wie ik ben, en de dagen telt tot hij zijn zin krijgt. Er zit iemand anders in mij die zo blij is om als volslagen onbekende over dit terrein te dwalen, dat hij bijna iemand iets zou willen aandoen om hier te mogen blijven. Ik weet niet welke van de twee incarnaties me meer verontrust.

Uiteindelijk kwamen we op het idee om mensen op het terrein te gaan vragen of ze voor dit boekje wellicht op de foto zouden willen met een van Peters 'Ik ben toch niet gek'-tassen. Het plan was dat we daarbij niet zouden vragen of ze patiënt, bezoeker of behandelaar waren – wie de foto's later zou zien, moest zelf maar bedenken of de geportretteerde gek was of niet. In de onmogelijkheid daarvan zou de moraal van het project verscholen zitten.

In en rond Het Vijfde Seizoen hebben we een serie foto's kunnen maken, maar onze omzichtige pogingen om zonder aanzien des persoons mensen op het terrein te fotograferen met Peters tas, werden al snel door de bewaking vrijdeld. Het fotograferen van patiënten is hier streng verboden en hoewel we met iedereen het beste voor hadden, is dat maar goed ook.

Het tekent wel de spagaat waarin je hier als kunstenaar zit; je brengt prikkels in een omgeving die bewust prikkelarm is gemaakt, ter bescherming van patiënten die het al moeilijk genoeg hebben met hun eigen problemen. De meeste patiënten lijken zelden hun eigen paviljoen en binnenplaats te verlaten, degenen die je treft lopen als slaapwandelaars of koorddansers over het terrein of zitten in groepjes te roken op een bankje. Weinig bewoners lijken interesse te hebben voor de buitenwereld, laat staan voor kunst – niet te veel last hebben van hun eigen binnenwereld is al heel wat. Zij zijn eilanden die op eilanden wonen. De zeven jongeren uit paviljoen Barentsz aan wie ik werd voorgesteld door therapeute Sterre Meurs, waren onvoorstelbaar levendig en fascinerend om naar te luisteren en te kijken – beschadigd en ontwapenend, lief en gemeen, bot en wijs, aanhankelijk en agressief, naïef en manipulatief, en alles kon op elk moment in één tel omslaan in zijn tegendeel – maar ik kan niets voor ze betekenen. Waar zij behoefte aan hebben staat al ergens op een muur

geschreven: reinheid, rust, regelmaat en respect. Ze hebben zorg nodig, een therapeut en medicatie – geen dichter die met grote ogen naar ze kijkt en 's nachts machteloos in het donker staart als hij zich afvraagt waar ze over tien jaar zullen zijn. Van alles wat ik hier heb gezien, heeft de ontmoeting in Barentsz me het meest aangegrepen.

Het wordt tijd om afscheid te nemen. Anouk, Peter en ik laten de sleutels van de hemel en de hel achter aan de muur boven de piano. In de keuken staat een onaangebroke fles Ketel 1 voor de volgende bewoner; je kunt hier op zijn tijd wel een borrel gebruiken. Op tafel brandt de prachtige lamp 'Trash me' van Victor Vetterlein, naast een eierdoos, een urinaal en een po – bij minder hoge nood ook bruikbaar als hoed – uit de separeer van paviljoen Barentsz. Alle vier de objecten zijn uit precies hetzelfde karton vervaardigd, maar er geeft er maar één licht. Wist u dat één op de vier Nederlanders vroeger of later een psychische stoornis krijgt?

Ingmar Heytze, 13 juli 2011

PROLOOG

Luister goed. Dit zijn de dingen die je in het donker
zijn gezegd. Je hoort ze pas wanneer je zo lang tussen bomen
hebt gerend dat je jezelf niet bent, teruggebracht tot
je reptielenbrein – er is er één, het is alleen,

een bonkende hartslag met zwarte gedachten,
een dier in het donker dat ieder moment de acht klauwen
van de bosuil in zijn nek verwacht. Zo zijn de ogen
van de stilte – spiegels, donker en oprecht.

ZACHT GLAS

Amorf, goedkoop en oud zak ik naar de grond.
Niemand die het ziet. Het licht passeert hier

elke dag opnieuw en iedereen kijkt door me
heen. Ze maken vuile vingers op mijn schouders,
waar ik zelf niet poetsen kan.

In de lente werk ik in de tuin. Daar gaat
het beter, de gewassen beschouwen me als kas.

Af en toe vind ik een scherfje van mezelf terug
tussen de wortels van het natte gras.

ACHTER DE SPIEGEL EN WAT ALICE DAAR AANTROF

Alice staat op. De dag valt over haar heen.
Een piepklein steentje uit de grasmaaier tikt
het raam in stukjes naar zijn evenbeeld.

Het glas kan nergens heen en gaat daarom
maar door met iets doorzichtigts zijn tussen
binnen en buiten, maar dan wel steeds verder

brekend in de sponning, alsof de wereld daar-
achter in steeds kleinere barstjes uit elkaar valt
en toch één uitzicht blijft. Tik. Vreemder (tik)

en vreemderder, net zolang (tik) tot ze denkt
dat het niet langer kan en dan nog langer.
De huisbaas is er (tiktiktik) met gasten,

de glaszetter, familie. Iedereen wil koffie.
Ze is het verleerd om met visite om te gaan.
Het is een droom en een droom is het niet,

glas ligt in het gras en alle ramen zijn van steen.
Maaiers rijden cirkels om haar heen, trekken
graancirkels over gazons. Ze zwaaien naar elkaar.

ZAAL ONRUST

De vrouwenzalen hebben letters A (Onrust) tot R:
daar groeien dertig idioten langzaam naar hun dood

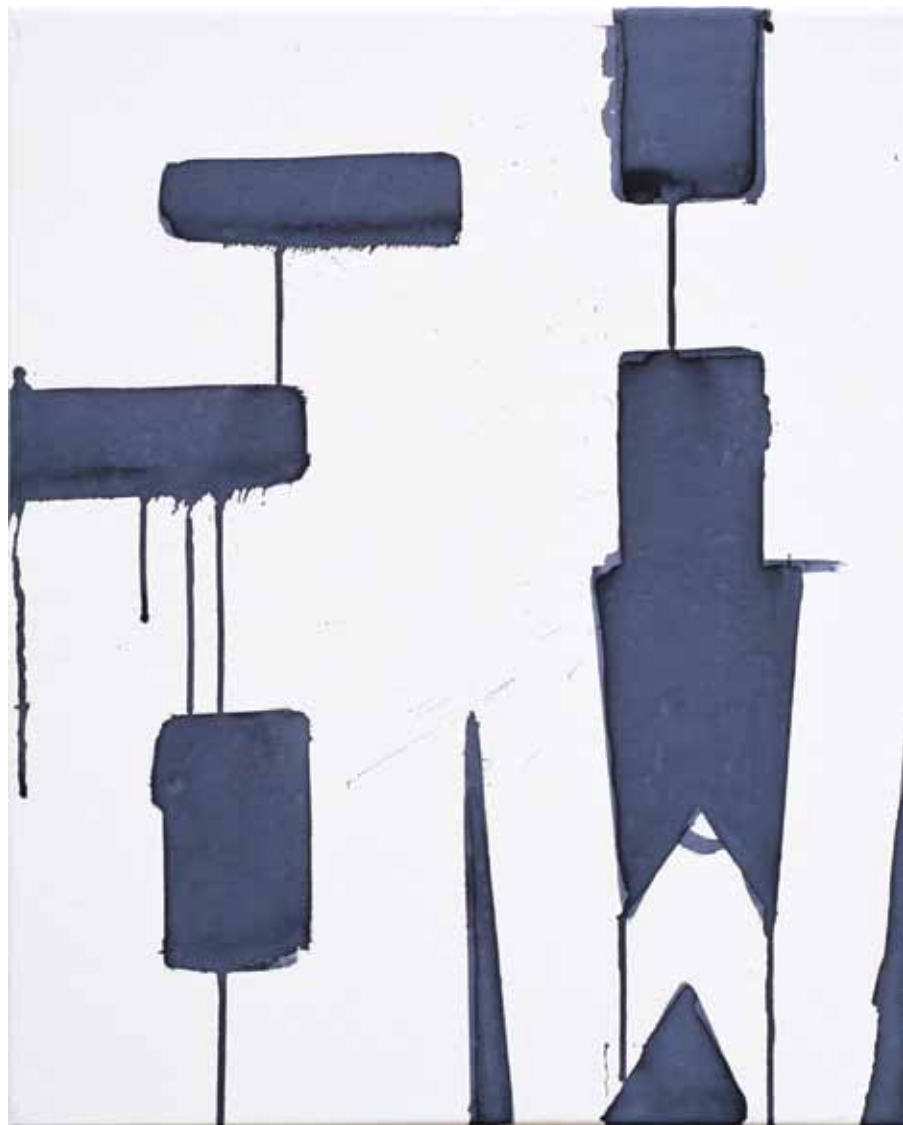
als vreemde kasgewassen in een bloembed Luminol.
Er zijn flessen met Paraldehyde die stinkt naar spiritus.

Iemand op Onrust adopteert mijn moeder. Ze breit
een veel te grote trui, knipt de trui doormidden,

vraagt: je bent zondag toch wel naar de padvinderij
geweest. Er is een vrouw die elke dag een kind krijgt

van De Heer. Als iemand langsloopt gooit ze
alle dekens van zich af en roept: kijk toch eens,

ik heb een kindje van De Heer, het is een zegen.
Het is weer een schatje, zegt mijn moeder.

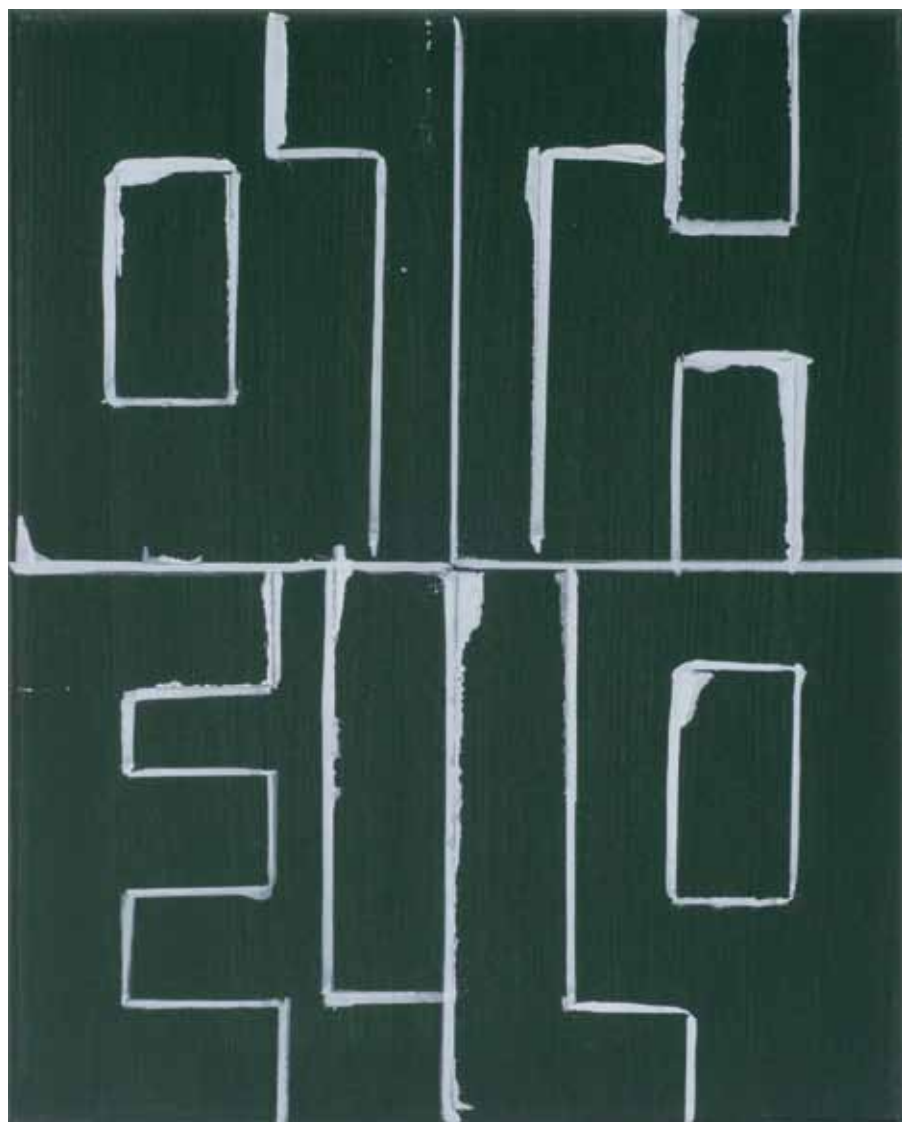

CHEF INVLEIEGER

De mannezalen hebben cijfers. Zaal negen krijgt
onbreekbaar glas, waar een patiënt dezelfde dag

een urinaal doorheen jast. Er is een man zo klein
dat hij in een jaszak past. Hij wil niet eten want

hij weet niet hoe dat moet uit zo'n gigantisch bord,
dat is toch geen gezicht. Een patiënt met syfilis,

ooit testpiloot (Chef Invlieger voor jou), zegt: alles
komt van mij. Iemand voelt beesten op zijn lijf,

spinnenkoppen! Vol met spinnenkoppen ligt mijn bed!
Een oude, kale heer zit altijd kaarsrecht overeind,

hij maakt het weer. Wanneer het regent kijkt hij kalm
naar buiten en zegt: 'nu regent het. Dat is goed.'

Ja beste broeders, jullie zijn een waan-zin-nig publiek, roffel, loop ik laatst een blokje om met een ándere mafketel, zegt-ie: 'kijk, daar is de hoofdpsychiater met zijn dikke Mercedes.' 'Weet je zeker dat het geen dealer is,' vraag ik. Zegt hij: 'Wat is het verschil?' Heeft u 'm? Proost! Roept een katatone patiënt om de zuster: 'Ik heb een klacht!' 'Nou meneer, wat is er aan het handje?' zegt die man: 'Waarom zit ik hier eigenlijk vast, ik *doe* toch niks?' Boemklats! De directeur gaat op vakantie naar Benidorm, komt-ie in de disco een mooie vrouw tegen. Vraagt ze: 'Wat doe jij in het leven?' Zegt-ie: 'Ik ben hartstikke druk!' 'Hoezo dan,' vraagt zij weer. 'Nou, de zaak loopt als een dolle! Gékkenhuis!' Kedeng! Ja ja ja, stalen deuren meuren naar stilte zeg ik altijd maar, roffel op de muren graag en boem en klats er achteraan, als je maar humor hebt en rust en krijtjes, een kartonnen po voor op je hoofd, een urinaal van het gesticht.

VERWANTSCHAPPEN

Welke dag van de week zijn we vandaag?*

Ze vangen je wel maar ons pakken ze niet.
Je weet zelf. Je schrijft gewoon op wat ze horen
willen. Luister naar je gastheer, gast. Verder:

strak stalen smoel, oké, blijf bij het verhaal,
ze hebben niks op ons en over mij hou je je kop,
dat is belangrijk. Gratis pen om mee te schrijven.

Fok dat: staat die man met vleugels weer
te kijken of we hem niet kunnen zien. Moet
je zeggen wie provinciegouverneur is. Strikvraag.

Alsof ze zelf soms weten. Ik zeg nog één keer voor.
Maandag, meubels, schrijfgerei, ledematen,
ze trekken allebei aan de aarde.

* Vraag op de PANSS-vragenlijst (*Positive and Negative Syndrome Scale*) voor schizofrenie-diagnostiek.

EENLING

We leven evengoed in andermans gedachten.
Wie zin heeft kleit je kop tot masker
dat in de verste verte niet lijkt of juist
veel beter dan je lief was geweest.

Vadsige pad. Starende man. Afgewezene.
Die jongen van heb ik soms wat van je aan.
Lichtblauwe ogen om dicht te slaan. Keel
om met een broodmes langs te schaatsen.

Je moest een feest kunnen organiseren
waar niemand anders werd toegelaten
dan al die projecties van jezelf, omzichtig

schuifelend op de dansvloer, bleek onder
maanlicht, stil in de schaduw, hardop
converserend, later slaags rakend –

VEELLING

Ik en wiens leger ben ik.
Tien miljard lichtschakelaars
in het donker zetten elkaar
aan uit uit aan uit aan uit.

Ik. Wij. Rattenkoning.
Verknoopt. Nooit genoeg
bewustzijn om onszelf te
betrappen op denken.

Doen. Bestaan. Onbestaan.
Niemand weet dat ik er ben,
onverschillige mierenhoop.
Geen mier in mij gelooft.

PLANKVROUW

Na een jaar word ik gevonden in jouw kast,
nerveus en opgekruld op mijn matras. Netjes
en schoon, zegt de politie. Het mocht wat.

Man. Je zag toch wat ik dronk en at,
de douche vol druppels. Had ik een zakdoek
moeten laten vallen? Een huis vol camera's,

het lef. Hoe naakt kon je me maken zonder
één keer op te kijken. Je hoefde maar te tasten
naar wat klaar lag op de hoogste plank.

Hoe kom jij thuis vanavond. Ik zie je drementen
door onze vertrekken, leeg zitten zappen op
de bank. Kijk voor één keer om je heen.

Hoe weet je zeker dat ik niet meer bij je ben?

DE ZUSJES GROEN

Als niets meer helpt mag hij naar bed
met de gestoorde zusjes Groen
die komen bij het ochtendlicht
als wolven likkend aan zijn tenen.

De zusjes Groen weten van wanten.
Zusje één neemt plaats op zijn gezicht
als zusje twee de douche uitkomt.
De wereld stampet en rolt en golft

totdat hij wakker wordt, het netjes
geleegde bekertje tussen stukgeklauwde
kussens, verwonderd: wat is hier gebeurd
met wie, waarom valt de avond –

de zusjes Groen weten wel beter,
de zusjes leven gecapitonneerd,
ze slapen achter ronde ramen
in hun donzen separeer.

CAPGRAS

Op een dag lijk ik beter dan ooit op mezelf.
Dat geeft me weg. Ik kan er niets aan doen.
Ooit deed Charlie Chaplin mee aan zijn eigen
imitatiewedstrijd. Hij werd derde. Ik weet het
wel: ik speel te goed voor haar om haar te zijn;
onnatuurlijk stralend kom ik voor hem staan,

kijk hem in de ogen, vraag: waar denk je aan.
Ik zie hem worstelen van dag tot dag. Er is moed
voor nodig om dit toe te geven. Het is eenvoudiger
om niet na te denken, gewoon voortaan te houden
van mij, ik heb haar stem, ik heb hem even lief,
dat kan een mens niet spelen. En meer, veel meer

nog dan moed vergt het discipline om mij niets te
laten merken. Waarom juist voor hem al die moeite
gedaan, jaren training en studie, plastische chirurgie,
hij kan het niet begrijpen, zoals hij ook niet weet
waar of wanneer de wissel werd gemaakt. *De wereld
is groot en vol geheimen*, schrijft hij in het boek

onder ons bed, hij hoopt dat ik het lees en alles
doorbrief aan mijn superieuren – dat er niemand
in zijn gedachten is dan zij, wat hij ook doet met mij,
dat hij straks de code kraakt en dan barmhartig
zal zijn, hij is een lieve man – dat hij bereid is
om te praten als ik wroeging krijg.

PRÊT-À-PORTER

Het doden van de boodschapper
bij het ontvangen van slecht nieuws
was niet zozeer een poging om
het slechte nieuws te keren.

Het was meer een kwestie van zich
vergewissen – iets moest garanderen
dat het bericht en de heraut ook
los van elkaar konden bestaan.

Men las sterren, vogels, ingewanden.
Tegenwoordig verbranden sommige
mensen de kleding die ze droegen bij
de ontvangst van onheilstijdingen.

Sterfhuizen zijn hun garderobes.
Een hijgende paspop hun eigenaar;
*zijn de kleren waarin ik zal sterven al
in mijn bezit? Wat heb ik van ze aan?*

TEGENKRINGEN

Morgenavond sta je in de spiegel
voor je spiegelman. Hij staart terug.
Wit licht kijkt stil naar tegenlicht.

Een hand verzet een koningin.
Foto's, brieven, tekeningen waaien
door elkaar in tegenkringen, de tijd

is een sneltrein en stuift door je heen.
Terwijl jij in het niets verdwijnt,
komt achter hem een wezen staan

dat je voorgoed als moeder wilt.
Het is een vrouw die je niet kent.
Ze draagt een kind dat jij niet bent.

TESTPILOOT

Het tragische aan de ruimte in gaan
is dat je nergens komt; een baan
om de aarde, een vlag op de maan.
Aan bestemmingen geen gebrek,

het is alleen zo groot en leeg dat
groot en leeg de woorden niet meer
zijn. Je reist te traag, je leeft te kort,
je bent van stof en niet van licht.

Toch zit je naast me op de bank,
je zoekt een man van buiten met
een auto of een brommer, iedereen
hierbinnen is te oud. Je was op weg,

er waren stemmen, echt en vals,
de stad, de wereld en andere drugs,
je stak het huis in brand omdat je
honger had. Je werd gebruikt als

testpilot. Het contact met de basis
is lang geleden verloren, je reist verder
door behandelkamers, heerlijke nieuwe
werelden, Haldol, Fluanxol, clozapine.

Jij weet toch ook dat elke richting die we inslaan zuiver neerkomt op vooruitgaan. Maar *vooruitgaan* is iets anders dan *vooruitgang*. Achter ons wordt alles alweer opgerold, steeds haastiger en efficiënter.

Vroeger mochten we niets merken. Dan werd er bijvoorbeeld muziek ingezet, vanuit een raam aan de overkant. Of stralende meisjes, om ons de juiste kant op te laten kijken. Dat krijg je door, op een gegeven moment. Dan kijk je niet meer. Ik tenminste niet. Jij wel? Jij weet toch ook hoe het gaat vriend. Jij weet toch ook dat de straat, het grasveld, onze vriendschap, deze lome zomerdag om in te zwemmen –

dat die hele werkelijkheid steeds minder geruisloos wordt afgebroken waar we samen liepen en bovendien steeds slordiger opgebouwd. Jij weet toch ook dat de dag steeds dichterbij komt. De dag waarop ze een steek laten vallen en jij *nét* op tijd niet naar het meisje kijkt maar met een woeste ruk achterom of opzij. En dat je het plotseling ziet. En dat het, als je het eenmaal hebt gezien, onmogelijk is om het *niet* te zien. En dat ze weten dat jij het zag en helemaal geen moeite meer doen, behalve als er anderen in de buurt zijn, zodat niemand je gelooft.

Jij merkt toch ook dat die dag eraan komt. Jij hoort toch ook steeds vaker nonchalant gefluit. Iemand laat kletterend iets vallen. Het scheuren van de hemelsblauwe hemel trekt een vreemde schaduw langs de zon. Dieren vluchten voor een onweer dat niet komt. Wolken lopen vast in zendmasten en bliksemafleiders.

Ik wilde dat er iemand was die ik een brief kon schrijven, een staalharde klacht die tot de nodige ontslagen zou leiden. Maar ik zou niemand weten dan jij, en zelfs bij ons heb ik zo mijn vraagtekens.

Naar mijn smaak kijk jij te weinig om.

BINNEN EN BUITEN

Je zou het gewoon kunnen doen: blijven. De hele dag maar rondjes trappen met je fiets vol plastic tasje: *meer betalen? Ik ben toch niet gek*. Wie zou je er mee hebben behalve jezelf, en zelfs dat valt te bezien. Zou iemand die je kent nu werkelijk verbaasd staan? Daarom.

Neem een kanskaart, ga langs start, doe eens gek en wees defect. Pas op want ik doe het. Met verre ogen langs de paviljoenen struinen, praten over kevers en de straling in mijn bloed, als enige op de wereld begrijpen dat alle bomen antennes zijn en de blaadjes

microfoons. Roken op bankjes met lotgenoten, roken, roken wat ik maar tussen vloeipapier kan krijgen, roken tot elke gedachte die ik had is verdampt tot een grijze wolk in mijn hoofd, gestold tot zwarte korst achter mijn borst. Elke bange idioot is een heeal dat krakend uit zijn voegen draait en in slow motion aan scherven gaat.

Maar de gek die onder dekens van medicatie slaapt, uitgerust ontwaakt, zijn kleine handen op de aarde legt, de Noordzee in een trommel bewaart, die wil je zijn. Je bent zo moe. De wereld is groot en vol geheimen, het nest is het beste. Pas op want ik blijf.

INHOUD

Voorwoord	5
Inleiding	7
Proloog	15
Zacht glas	16
Achter de spiegel en wat Alice daar aantrof	17
Zaal onrust	18
SHOW 01	
WAANSHOW 02	
WAAN 05	
WAHN 01	
WAHN 02	
RUST 01	
RUST 02	
OTHELLO 02	
Chef invlieger	27
Komiek vermaakt de separeer	28
Verwantschappen	29
Eenling	30
Veelling	31
Plankvrouw	32
De zusjes groen	33
Capgras	34
Prêt-à-porter	35
Tegenkringen	36
Testpiloot	37
Achter ons	38
Binnen en buiten	39
Colofon	42

Deze bundel verscheen in een oplage van 400 exemplaren als eindproduct van het verblijf van Ingmar Heytze en Anouk Prins in juni en juli 2011 in Het Vijfde Seizoen. Het andere eindproduct – een gegraveerde USB-stick met gedichten, foto's, een dagboek van ruim 15.000 woorden, geluiden in en om het paviljoen en muziek van de band Asfaltfeeën (Ingmar Heytze, Ellen Deckwitz en Cor van Ingen) verscheen als hebbeding voor 100 liefhebbers. Wie niet de hand heeft weten te leggen op deze stick, kan een deel van het materiaal terugvinden op www.atlasvanwanen.nl.

De foto's op de binnenkaften maken onderdeel uit van een klein fotografisch onderzoek naar eerste indrukken. Waar ligt de grens tussen patiënt en bezoeker? De man en de vrouw op de foto's kunnen allebei patiënt zijn, of geen van beiden, of één wel en één niet – aan u de vraag of u dat kunt zien, en wat het zou kunnen betekenen als u dat niet kunt.

Het hart van deze bundel bestaat uit foto's van acht schilderijen uit de serie WANEN, door Peter van der Horst op uitnodiging geschilderd op acht dinsdagen (juni/juli 2011) in de atelierruimte van het Vijfde Seizoen. Alle acht de doeken meten in werkelijkheid 40 x 50 cm en zijn uitgevoerd in acrylverf en inkt op canvas.

De meeste gedichten voor deze Atlas van Wanen werden geheel of gedeeltelijk geschreven tijdens de kleine acht weken die Ingmar Heytze in Het Vijfde Seizoen verbleef, met uitzondering van de eerder gepubliceerde gedichten *Zaal onrust* en *Chef invlieger*. Een sterk uitgebreide versie van deze bundel verschijnt deo volente in 2012 bij Uitgeverij Podium.

Onze grote dank gaat uit naar Peter Knipmeijer en Vrouwkje Tuinman voor hun inhoudelijk en tekstueel redactiewerk op de valreep. Onze eeuwige dank gaat uit naar onze hospes Boudewijn van Grunsven.

Het Vijfde Seizoen is een initiatief van Altrecht, instelling voor Geestelijke Gezondheidszorg en heeft als doelstelling het realiseren van het verblijf voor kunstenaars op het terrein van de psychiatrische kliniek de Willem Arntsz Hoeve te Den Dolder.

In de afgelopen seizoenen waren te gast: Christoph Seyferth, Mario Rizzi, Dick Tuinder, Roy Villevoeye en Fransje Killaars, De Rijke/De Rooij, David Bade, Christiaan Bastiaans, Erik van Lieshout, Alwine van Heemstra en Berend Strik, Robert Webster, Gijs van Bon, Chris Baaten, Kostana Banovic, Annaleen Louwes, Kevin van Braak, Roberto de Jonge, Matthijs de Bruijne, Ienke Kastelein, Agata Zwierzyńska, Audrey van der Krogt, Menno Wigman, Lisette Verkerk, Jean Bernard Koeman, Olivia Gebbeek en Evelien Krijl, Vanessa Jane Phaff en Rolf Engelen, Annemiek Vera en Mariska Voskamp, Erika Blikman, Kyoko Inatome, Jeanine Maris van Dijk, Herman Verkerk, Marc Philip van Kempen en Antoinette Nausikaä, Jikke van Loon, Alet Pilon, Groep Renske Versluijs, Susanne Ohmann, Sebastiaan Bremer, Roos Rebergen en Tim van Oosten, Frank Bloem, Lotte van Lieshout en Christel Ooms, Mella Jaarsma, Wafae Ahalouch en Tony Hofman en Anouk Kruihof.

Het Vijfde Seizoen wordt mede gerealiseerd door: Fonds Sluyterman van Loo, kffHein Fonds en Altrecht. Bestuur: Boudewijn van Grunsven, Armand Höppener, Peter Hijzen, Robbert Roos, Marien van der Meer, Suzanne Oxenaar, Martin Roeten en Roxanne Vernimmen.

**Ik ben toch
niet gek.**

